

PULA IMVUILA

>> GROWING FOOD >> GROWING PEOPLE >> GROWING PROSPERITY >>

LWETSE
2014

Go loga maano go setlha se se tlang

Lekwalo la Grain SA la
balemipotlana

Bala Moteng:

- 03 | Grain SA e bua le...
Samantha Smiles
- 12 | A go kgona go botlhokwa?
- 14 | Tlhokomela sediriswa sa
go jwala sa gago go bona
kgono ya teng ka botlalo

Togamaano le paakanyo ke merwalo e mengwe e e leng bothokwa e molemirui a tshwanetseng go e ela tlhoko. Ka go dira jalo re ka netefatsa go jwalwa ga dijwalwa ka tshwanelo mme re ka solofela go bona kumo e e leng pila. Dilo tse dingwe di tshwanetse go logelwa maano pele ga nako. Ke go re thulaganyo ya ditšhelete, go lokolola diteko tsa mebu, go otara monontsha, go otara peo, go otara dikhemikale le go otara mafura. Go mosola go dira ditiro tse di leng bothokwa tse pele ga nako ya go simolola go jwala.

Thulaganyo ya ditšhelete

Ditšhelete ke pinagare ya bolemirui. Ga go lebaka kwa ditšhelete tsa tokelelo di tlaa tswang teng

mme re tshwanetse go lekalekantsa le go bala-bala go netefatsa gore kgwebo ya rona e re naya poelo.

Ditšhelete di ka tla go tsweng gongwe le gongwe jaaka dikorporasi, dibanka, mmuso mme tota le go dirisa madi a gago a a leng teng. Go botlhokwa go aga kutlwano le ba ba go adimang madi. Netefatsa gore molato otlhe wa setlha se se fetileng o duelwe ka nako e go dumetsweng. 'Motlhala o o siameng' ke sengwe se se siameng go nna le sona tota fa go le thata mme kumo e le kwa tlase. Hisetori ya gago ya go duela e ka nna tshwetso e e rileng e e ka go thusang go kgona go jwala dijwalwa mo mmung kgotsa go rekisa tsotlhe tse o di ipereketseng go ya go batla sengwe se o ka se dirang.

Go loga maano go setlha se se tlang

Fa nthla ya ditšhelete tsa gago e fetswa ka bonako, go tla go letla go kgona go otara tsothe tse o di tlhokang ka bonako le ka tshwanelo.

Molokololo wa mebu

Fa go feditswe go robiwa mme ditiragalo tsa go roba di dirilwe ke nako gape go lebelela setlha se se tlang. Diteko tsa mebu di ka tseiwa pele ga nako mme go tlaa re letla nako go lokolola popego ya mmu wa rona le go sekaseka tse di leng bothokwa go lokelwa mo mmung. Dikhampani tse di rekisang monontsha di tlaa go thusa go tsaya diteko tsa mebu kgotsa o ka itirela mme wa di romela kwa laboratoring e nngwe le e nngwe e e dirang tiro ya go lokolola mmu.

Go otara monontsha

Ba khampani e e tsayang diteko tsa mebu ya gago ba tlaa lokolola ditswamorago mme ba tlaa go naya dikatanegiso ka tshwanelo. Ka o le molemirui go bothokwa gore o leke go tlhaloganya ditswamorago mme o se dumele fela tse di leng mo dikgatisong ya khompiutara. Leka go tlhaloganya gore ke eng go tlhokiwa dikotlo le diminerale tse dingwe mo mmung. Botsa dipotso jaaka: Ke eng se se dirileng gore go nne jalo? Nka kgona go baakanya tshenyego e jang? Go tlhalosa eng? Goreng go tlhokiwa se le seo?

Balemirui ba dirisa mmu: jalo ba tlhoka go tlhaloganya mmu mme tota le popego ya ona. Fa re setse re amogetse dikatanegiso e bile re tlhaloganya se mebu ya rona e se tlhokang go kgona ka setlha se se tlang, re ka otara monontsha. Go botoka fa tiro e e ka dirwa ka bonako. Gantsi o ka bona tlhotlha e e leng kwa tlase fa o otara pele ga nako mme gape o tlaa bo o femile bothokwa ka nako fa botlha ba batla go reka ka nako ya go jwala.

Go otara peo

Fa re ntse re ipaakanyela setlha se se tlang re tshwanetse go loga maano a gore re ya go jwala eng le eng. Bontsi ba balemirui ba dirisa thefosano ya dijwalwa. Dijwalwa tse di farologaneng di tlhoka dilo tse di farologaneng mme jalo go pila go fetola mofuta wa dijwalwa tse o di jwalang mo tshimong e le nngwe go kgona go tlosa le go fetola dikotlo tse dingwe mo mmung mme go se tlhole go nne fela jaaka go ne go ntse.

Fa o dumetse gore go tlaa jwalwa mofuta efe ya dijwalwa mo masimong afe o tlaa tlhoka go dira dipalopalo. Sekao: diheketera tse kae di tla jwalwa ka mmidi, disonobolomo le disoya. Fa kgato e e tserwe o tlaa tshwanela go lebelela mofutafuta e e leng teng e e rekisiwang ke ba dikhampani ba ba rekisang peo. Batla mongwe wa ba ba rekisang peo go go thusa go swetsa

gore ke mofuta ofe o o tlaa kgonang mo tshimong a gago. Se botsa moemedi kgotsa morekisi fela, botsa baagisani ba gago ba ba setseng ba lema nako e telele mme ba setse ba supile gore ba a kgona e bile ba itse mofuta e e kgonang le e e sa kgoneng.

Fa o setse o itse gore o tlaa jwala eng le bokana bo o batlang go bo jwala, ka go dirisa bokana bo o tlaa bo lokelang le palo ya peo kgotsa dipidi mo kgetsing, o ka balabala palo ya dikgetsi tse o tlaa di rekang. Go reka peo pele ga nako go tlaa go thusa gape go fema bothokwa pele ga nako ya go jwala mme fa gongwe o ka bona tlhotlha e e kwa tlasenyana.

Go otara dikhemikale

Lenaneo la dikhemikale le le siameng le bothokwa go kgona go jwala dijwalwa ka tshwanelo. Lenaneo le ka logelwa maano nako e telele pele ga nako ya go dirisiwa mme e tlaa laolwa ke mofuta wa dijwalwa tse o tlaa di jwalang. Sekao: fa o jwala mmidi o o kgonang Roundup go bothokwa go otara mofuta ya Roundup e o tlaa e dirisang fa o gasa dikhemikale. Fa go tla mo go gaseng go bothokwa ka dinako tsothe go lebelela jaaka o dirile ngogola mme go ithuta ka nthla ya diphoso tse o ka bo o di dirile mme o tlhole o ntse o dira go kgona go nna le masimo a a leng phepa jaaka o kgona. Fa o ka bo o na le mathata ka mofuta mongwe wa bojang, a re re bogoma, o tlhoka go tlhokomela gore o dirise sengwe se se ka bo bolayang mo lenaneong la gago go fokotsa bothata bo. Masimo a a leng phepa a oketsa kumo.

Go otara mafura

Go oketsega ga tlhotlha ya mafura go ka direga godimo ga go fokotsega fa re lebelela ka mo go diregang mo matsatsing a. Jalo, fa o na le mo a ka bolokang mafura teng mo polaseng ya gago go botoka go tswelala go tlatsa tsothe tse o bolokelang mo go tsona pele ga nako ya go jwala. O ka kgona go boloka tšhelete e ntsi.

Go nna molemirui yo a kgonang mo matsatsing a segompiano go raya gore re tlhoka go tswelala le dinako mme re tlhole re dira go tokafatsa tse re di dirang go kgona go oketsa kumo ya rona. Patlisiso le togamaano di ka dirisiwa gagolo go tlhabolola kgwebo ya balemirui e e kgonang. Jaaka go tse: "Fa re tlhaela go loga maano, re loga maano go tlhaela".

Athikele e kwadilwe ke Gavin Mathews, Dikerii ya Bolaodi ba Tikologo. Fa o tlhoka kitso gape, o ka romela emele go gavmat@gmail.com.

NKOKO JANE A RE...

Ga se gantsi ke fela pelo ka tiro ya go tlhoma balemirui ba ba tlhabololang. Le gale, gona jaanong re na le mathata a mantsi go bona madi a a ka dirisiwang go thusa balemirui go lokela kumo ya bona.

Re tlhomile mananeo e e tseletseng a a tlhalosang tsamaiso ya kgwebo ka botlalo go balemirui ba ba tswelolang sentle tota mme ga re kgone go bona madi a a ka dirisiwang go ba a adima. Ba tsene dithutiso e bile ba na le kitso mme ba tshagetsewa sentle ruri. Banka ya Mafatshe, e e tshwanetseng go dira tiro e, e na le maipato a mantsi ka nthla ya go se tshagetse balemirui. Fela maloba re kopane le baeteledipele ba Banka ya Mafatshe kwa Centurion mme ra tloga ka sepe – ba dumetse gore ga ba na kgono go thusa bontsi ba balemirui ba ba tlhokang thuso mme gape le gore dikala tsa bone tse dingwe ga di na 'tlala' ya go thusa ba ba kopang thuso. Go tla jang gore Banka ya Mafatshe e sa batle go tsaya boikarabelo ba go thusa le go tshagetsa kgaolo e ya ekonomo e e sa tlhabololang? Fa yona e sa dire tiro e, e tlaa dirwa ke mang?

Dikgwebobolemire di thusa balemirui ba bangwe mme go na le balemirui ba bantsi go feta ba ba sa thusweng – ba thusa ba bangwe fela mme re tshwanetse go se lebele gore ke dikgwebo tse di batlang poelo ya madi tse di se nang nako ya go lekaleka. Gape ba gatelelwa ke molao wa Dikadimo wa Lefatshe o o thatafatsang go adima mongwe madi fa e le go leka fela. Batsholadišere ba dikgwebo tse ba lebeletse 'kgangnthla' mme ba batla koketso ya poelo – balemirui ba ba sa tlhabololang ba sa le teko mme go se ba adime madi go a ithalosa. Dibanka tse dikgolo di thusa balemirui ba bangwe mme le tsona di na le maemo a go busetsa madi a a adingwang a a kwa godimo thata.

Setlamo se sengwe se se rekisang monontsha – Omnia – se dira tiro e ntle thata ya go adima balemirui madi ka tsalo e e kwa tlase thata. Go tshweufatsa pelo tota mme ke rapela gore ditlamo tse dingwe le tsona di tlaa latela gore re kgone go fetola kgaolo e ya ekonomo sentle le ka kgono.

Fa o le mo maemong a go kgona go tlhotlheltsa, tsweetswee re thuso go feteletsa molaetsa o – go tlhoka madi a tokelelo go thibela kgaolo e go kgona phetogo e e tlhokiwang e re e batlang botlha.

Grain SA e bua le...

Samantha Smiles

Samantha Smiles ke molemirui yo a sa ithabolola wa kwa kgaolong ya Overberg mo Kapabophirima. Samantha o ipeetse boikaelelo go nna molemirui wa kgwebo le go nna mongwe yo basimolodi-bolemirui ba Afrikaborwa ba ka mo mmonang a le moeteledipele mo bolemiruing.

O dirisa bolemirui ko kae e bile o dirisa diheketara tse kana kang? O lema eng mme o rua eng?

Jaaka go ntse ke dirisa bolemirui mo diheketareng tse 87 gaufi le Elim mo Mmasepaleng wa Kapa Agulhas. Ke rua diruiwa tse di leng dinku, dipodi, dikgomo le dikolobe e bile ke diwalwa go fepa diruiwa tsa me.

O tlhotlheletswa ke eng?

Se se ntlhotlheletswa ka letsatsi le letsatsi ke go bona go mela ga diwalwa mme le jaaka di gola go nna kumo e e ka fepang morafe. Neonyana e nna nka e tlišang go netefatsa gore bolemirui bo rategwe ke banana go nna "fašhene" le go netefatsa gore banana ba segompiono ba nne le kgono ya go etelelepele tlhabololo ya bolemirui.

Tlhalosa kgono le bokoa ba gago

Kgono: Phisego, boineelo mme gape le gore ke motho yo a dirang thata.

Bokoa: Go se nne le kitso mo dikgaolong tse dingwe tsa bolemirui tsa go uma kumo mo diwalweng.

Kumo ya gago e ne e le kana kang fa o simolola? Kumo ya gago e kana kang jaanong?

Ga ke ise ke dirise diwalwa go bona poelo mme ke ntse ke dirisa diwalwa go fepa diruiwa. Jaaka ke bona ke tlaa leka go kgona ditono tse 2,8 ka heketara tsa habore.

Jaaka wena o bona o tla re ke eng se se dirileng gore o tswellele pele jaana?

Ntlha e kgolo e e dirang gore ke kgone go tswellela ke makoko a dithutiso a ke a tšenang. Dithutiso tse ga se tsa go amogela kitso fela mme gape ke lemogile gore bolemirui ba ba farologaneng ba kgaoganya kitso ya bone ya ditragalo tsa letsatsi le letsatsi mo dipolaseng tsa bona.

O na le thutego efe go fitlhela segompiono mme o tla rata go amogela thutego efe gape?

Ke amogetse thutiso ka ntlha ya go dirisa madi go kgona go netefatsa gore ke dirisa bolemirui go bona poelo le go kgona go tswellela. Dithutiso tse ke tlaa ratang go di tsena ke tsa go uma diruiwa tsa dinku le dikolobe, mme gape ke tlaa batla go rutwa go kgona go lema.

O ipona o le kae morago ga dingwaga tse tlhano tse di latelang? O sa batla go kgona eng?

Morago ga dingwaga tse tlhano ke ipona ke le molemirui wa kgwebo. Ke tlaa rata go nna mo-supatsela go banana botlhe ba ba ratang go nna balemirui. Gape ke tlaa batla go kgona maikaelelo a me otlhe a katlego gore ke kgone go tšhegetsatsa bagisani ba me mo morafeng go itsholetsatsa le go dirisa kgaolonyana ya lefatshe le ba nang lona go ba tšweletsatsa pele ka go jwala diwalwa tse ba ka di dirisang go nna le dijo.

O rata go naya ba ba simololang bolemirui kgakololo efe?

Ke batla gore banana ba lemoge gore go nna molemirui ke go nna le tiro letsatsi lotlhe, mme fa o na le phisego go bolemirui le go dira o le molemirui ke nako e wena o tšhwanetseng go nna moeteledipele mme o netefatse gore bolemirui e nne kgaolo e e nayang ditiro go batho ya ntlha mme go tlaa nna neo ya gago go tšweletsatsa bokamoso bo bo siameng mo lefatsheng la rona. 🍌

Athikele e kwadilwe ke Liana Stroebel, Morulaganyi wa Tlhabololo wa Lenaneo la Tlhabololo ya Balemirui la Grain SA. Fa o batla kitso gape o ka romela emeile go liana@grainsa.co.za.

Kgatlhana le balemirui ba kgwebo ba rona ba ngwaga ba ba tlhophilweng e le ba bofelo

PIETER CHABALALA o goletse mo polaseng kwa Rosendal mme o tsene sekolo kwa Ficksburg. O nyetse Lucy mme o na le bana ba le batlhano. Morago ga go tlogela sekolo ka 1977 o simolotse go dira kwa Sasol a le mokgweetsi wa phesodi. Ka 1980 o simolotse go dira a le mokgweetsi wa dilori dingwaga tse 10 kwa Shell mme morago ga mmo a tswelela go nna molaodi wa diforaga. O ne a tlhola a isa tisele kwa balemirui mo kgaolong ya Botlhaba ba Foreisetata. Go simolola ga bolemirui ga Pieter go tlile fa a hira polase ya gagwe ya ntsha, Kroonberg, e a e rekileng morago ga dingwaga tse pedi. O ne a ntse a tlhola a rata bolemirui mme o ne a bua le balemirui, ba a ba isetsang tisele, ka dikgwetlho tsa bone.

Kroonberg e mo Botlhaba ba Foreisetata gaufi le Puthadijhaba. Pieter o lerna mmidi, disoya le dinawa tse di omisiwang mo kgaolong e e ka nnang diheketara tse 305 tsa lefatshe le le ka dirisiwang. O ntse a le mongwe wa Lenaneo la Tlhabololo ya Balemirui la Grain SA dingwaga tse di leng robodi mme o simolotse a le molemirui yo o lekanang fela dingwaga di se dintsi.

Pieter o tswelela go tshegetsa kutlwano le botlhe ba bolemirui, o rata go ithuta mme o tlhola a batla go leka dikgopolo tse dintshwa. O na le nepo mo go tsothe tse a di dirang e bile o thaloganya tse di leng bothokwa go nna molemirui ka botlalo.

Pieter Chabalala

MICHAEL RAMOHOLI tshotswe mo polaseng mo kgaolong ya Marquard. Batsadi ba gagwe ka bobedi ba ne ba le badiri mo dipolaseng. Ba ne ba le bana ba le robongwe mme ene o ne a le wa bone e le mosimane wa ntsha. Batsadi ba gagwe ba fudugetse kwa kgaolong ya Wesselsbron go ya go dira mo polaseng kwa teng. O tsene sekolo sa mo polaseng go fitlhela a falola Seemo sa 7. Mmaagwe o ne a gatelela gore a ye sekolong kwa Welkom go fitlhela a falola Seemo sa 10.

O goletse mo polaseng a ntse a thusa mo polaseng, mme fa a ntse a lebeletse se rraagwe a se dirang, go nnile tlwaelo go ene go dira ditiro tsa mo polaseng. Morago ga go tloga mo sekolong o amogetse kitso e ntsi ka tiro ya polase.

Ka 1989 Michael o simolotse go dirisa bolemirui mo kgaolong ya lefatshe e a neng a e hira mo Masepala sa Welkom. O ne a tshwanetse go kgaoganya mafulo le batho ba bangwe ba motse, mme go tlisitse kgotlhang e ntsi ka dintlha tsa go fudisa go feta le go utswa. Ka 2004 o kgonne go reka polase e e bitswang Komma, mo kgaolong ya Theunissen. Ke polase e nnye, diheketara tse 214, tse di nang masimo a a ka nnang diheketara tse 115 le diheketara tse di leng 99 tsa go fulwa. Michael gape ke modulasetilo wa Lekoko la Dithutiso la Masilonyana la Grain SA kwa Theunissen.

Michael o nyetse Dorah mme ba na le bana ba le bane, basetsana botlhe. Michael a re o ikutlwa a ipaakanyetse bokamoso. O na le kitso, go lebogiwa Grain SA. O tlhoka go supa gore o a kgona, o na le tsothe tse di tlhokiwang ka boene go nna molemirui wa kgwebo o mogolo.

Michael Ramoholi

MOLEMIRUI WA NGWAGA

JOB METSWAMERE, o tshetswe mo Rooijantjiesfontein Ga-Maloka mo go leng dikilometara tse 30 o tsweng Lichtenburg, o nyetse mosadi wa gagwe Deborah Mokotedi mme o nna mo Klippan ka mosadi wa gagwe le barwadi ba gagwe ba le bane. Morago ga go fetsa sekolo o ne a thusa rraagwe mo polaseng ya gagwe ngwaga mme morago ga moo o simolotse go tsena dithuto kwa Taung College of Education go fetsa University Diploma in Education ya gagwe ka 1988. Ka 1996 o tsene dithuto tsa Diploma for Further Education ka College of Education of South Africa mme o e feditse ka 1997.

Job o amogetse kgathhego go bolemirui go tsweng rraagwe yo a mo tshegetseng e bile a mo ruta tsothe tse di itseng gompieno ka bolemirui. Job o jwala mmidi le disonobolomo mme o na le le diruiwa go dirisa tsothe tse di leng teng ka bottlalo. O dirisa diheketara tse 135 tse di leng tsa gagwe go tsamaelana le tse 415 tse di leng tsa selegae e bile o hira tse 100 mo a lemaneng.

O batla go tswela go godisa kgwebo ya gagwe le go tswela polase ya gagwe go nna bothabelo. Job o tlaa rata go nna le polase e nngwe gape go kgona go naya batho ba setlhopa sa mo tikologong tiro ka go le go tlhoka tiro mo go leng bothata mo a nnang teng. Gape o batla gape go oketsa tlhophile ya dijwalwa le diruiwa tsa gagwe.

Job ke molemirui yo a makatsang yo a nang le kitso e ntsi le leitho la go kgona ya go bona sebaka se sentshwa ka bonako.

*Job
Metswamere*

RALPH ke wa bofelo wa nthla a le nosi wa kwa Kapabophirima yo a umang korong, bali, habore, tritikale le tea ya rooiboso. Ke mogolo wa bana ba ba leng supa, o nyetse Preline mme o na le bana ba le rataro ba ba leng ba gagwe mme ba bagolo ba babedi, Leaan le Jacques ba tlhophile go direla kgwebo ya bolemirui ya lelapa, Swart Boerdery.

Ralph o na le diheketara tse 89 tsa lefatsho mo diheketara tse 72 di leng mafulo ka tse 17 tse di leng naga, mme o hira diheketara tse 1 280 gape go tsweng Kereke ya Moravian mo diheketara tse 1 152 di ka dirisiwang. Ralph o jwala diheketara tse 220 ka korong (ditono tse 3,2 ka heketara), diheketara tse 100 tsa bali (ditono tse 3,5 ka heketara), diheketara tse 250 ka korog (ditono tse 2,5 ka heketara) mme gape le diheketara tse 40 ka habore (ditono tse 2,2 ka heketara).

Diruiwa tsa Ralph ke dinku tse 1 500 tse dinamagadi le dikgomo tse 140 tse dinamagadi tsa mofuta wa Bonsmara. Ralph ke molemirui le motho yo a kgathang. Le fa a tsene sekolo go fitlha Seemo sa 8 fela, ke sekao se sentle go ba bangwe ka go supa gore fa o na le thato go ithuta le go dira thata, o ka kgona tshotlhe. O na le phisego go bolemirui mme gape ke motho yo a leng moikokobetsi. O na le tlhoafalo ya go tswela go ithuta le go oketsa kgono ya kgwebo ya gagwe mme ga a fose kopano ya lekoko la dithutiso, go tsena thutiso kgotsa letsatsi la bolemirui ka tshomarelo fa di le teng. O a itoganganya, o botsa dipotso mme o leka tsothe tse a di rutiwang mo polaseng ya gagwe e bile ke mokgwebi tota. O tlhola a dumela go thusa balemirui ba ba simololang ba bannyo mo tikologong e a nnang mo go yona ka didiriswa le dikakanyo. Ke monna wa lelapa la gagwe mme o tlhola a tsaya basimane ba gagwe ba babedi go tsamaya le ene fa a ya dikopanong go ba bontsha gore go diragala eng.

*Ralph
Swart*

Athikele e kwadiiwe ke Landi Kruger, Motsamaisi wa Difiwa wa Grain SA/Moekonomi. Fa o batla kitso gape, o ka romela emeile go landi@grainsa.co.za.

Bontlhopeneng ba 2014 go nna molemirui wa setsha wa ngwaga ke...

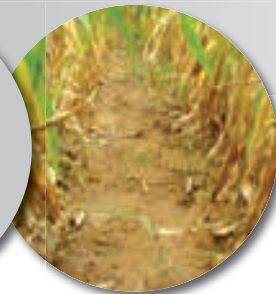
LUNGELWA o godisitwe ke modiri wa mo polaseng kwa Kapabotlhaba. Morago ga go fetsa sekolo o nyetswe ke Vuyani Kama. Lungelwa o feditse go tsema sekolo sa poraimari le sekontari kwa Long Hope Farm School.

Lungelwa o simolotse go dirisa bolemirui ka go reka mothape wa dikgomo le dinku mme a nna le mathata go bona mafulo. Lefapha la Tlhabololo ya Magae le Ntshwafatso ya Lefatshe la dumela gore a dirise polase mme ba mo naya le didiriswa tse dingwe. Ntlha e e thusitse Lungelwa go bona tsela go nna molemirui wa kgwebo. Polase e e filweng ke Lefapha la Tlhabololo ya Magae le Ntshwafatso ya Lefatshe e na le diheketara tse 35 tsa go lengwa fela mme lelapa la baKama ba kgonne go hira diheketara tse 70 tse di ka lengwang, mme gape le mafulo go tsweng ba ba remang ditlhare kwa Ugie (PG Bison). Ba lelapa la baKama ba agile ntle e ntle mo polaseng e ba nnang mo go yone le bananyana ba bone ba bannye ba le bone ba simololang go rata bophelo ba mo polaseng.

Go kgona go bona kitso, Lungelwa o ikopantshe le lekoko la dithutiso la Ugie mme a simolola go tsema dithutiso tse di tlhomiwang ke Grain SA. Ngogola, Lungelwa o jwetse diheketara tse 100 ka mmidi mme mo dikgaolong tse dingwe go bonala gore kumo e ka feta ditono tse 8 ka heketara – kumo e e kgathang tota! Vusi Ngesi ke morulaganyi wa kgaolo wa Lungelwa.

*Lungelwa
Kama*

DWAALKRAAL CO-OPERATIVE e na le ditokololo tse supa bothe ba ba tshotsweng e bile ba golela mo polaseng ya Doornbult gaufi le Bossies mo kgaolong ya Sannieshof kwa Bokonebophirima. Ditokololo tsothle tsa ko-opo ba ne ba direla Rre Andrew Makkink mo polaseng ya gagwe e e neng e rekwa go Lefapha la Tlhabololo ya Magae le Ntshwafatso ya Agrariane ka 2011. Fa ba ntse ba gola mo polaseng ya gagwe ba ne ba dirisa dilo tsothle mo polaseng ya gagwe mme ba ne ba ithuta ka ene.

Ditokololo tsa mokgatlo ba tsene dithutiso tse di farologaneng jaaka: Dithutiso tsa go uma Mmidi le Disonobolomo mme gape le dithutiso tsa go tlhabolola kgono mo polaseng. Du Toit van der Westhuizen ke morulaganyi wa kgaolo wa bona mme o ba tshegetsa fa go tlhokega.

Go na le diheketara tse 150 tsa go lengwa mme le naga ya diheketara tse 368 e e ka dirisiwang e le mafulo. Ngwaga o ba jwetse mmidi le disonobolomo (mo ba go dirang ka go dirisa thefosano ya dijwalwa ka ngwaga le ngwaga), mme ba bone kumo e e siameng. Ditokololo tsa mokgatlo o ba mabela go dirisa bolemirui ka kgono jaanong ka ntlha ya kitso e ba e amogetseng ka go tsema dithutiso, tshegetso mo polaseng go tsweng morulaganyi wa bona mme gape le ka ntlha ya ditšhelete tse ba di amogetseng ka ntlha ya lenaneo la puseletso ya madi la Lefapha la Tlhabololo ya Magae le Ntshwafatso ya Agrariane (Bokonebophirima). Mogatlo o ke sekao se se pila go supa gore go ka tswelwa jang fa batho ba dirisana mmogo e bile ba amogela kgakololo ka boitumelo – ba mo tseleng ya go nna Baalemirui ba Kgwebo ba Nako ya Segompiano.

*Dwaalkraal
co-operative*

MOLEMIRUI WA NGWAGA

LANGA SIMON MBELE o tshotswe kwa Bergville, KwaZulu-Natal, ka 5 Tlhakole 1952 mme o goletse teng. O nyetse Thabile ka 1979 mme ba na le bana ba le rataro. Langa o simolotse go tseba sekolo kwa Langkloof Primary School mme a tswelela a ya kwa Okhahlamba High School kwa a falotseng Seemo sa 10 ka 1973. Tshimologo ya Langa ka bolemirui e ne e le ka 1992 fa ene le morwarraagwe (Thulani) ba ne ba ntse ba hira dipolase tse pedi mo QwaQwa. Ka 1996 ba Lefapha la Dikgang tsa Mafatshe ba swetsa go rekisa dipolase ka bobedi, mme a kgona go reka e nngwe ka thuso ya Banka ya Mafatshe. O kgonne go busetsa madi a a a adimileng ka 2010. Langa o sala a le mongwe wa Lenaneo la Tlhabololo ya Balemirui la Grain SA go tsweng 2009 mme Jurie Mentz ke morulaganyi wa kgaolo wa gagwe.

Langa ke mokonteraka le Modulasetilo wa Okhahlamba Farmers Association mme ba ntse ba dirisana mmogo le balemirui ba bannye ba ba ka nnang 80 ba ba jwalang mmidi o mosetlha ka fa tlase ga tiro ya SAB. Gape ba na le balemirui ba ba ruang diruiwa ba ba amogelang thuso le tshegetso go tsweng kwa BKB.

Langa o lora go nna molemirui wa kgwebo yo a jwalang diheketara tse 500 tsa mmidi le go nna mong wa dikgomo tse 500. Jaaka go ntse o na le diheketara tse 60 tse di lengwang le naga ya mafulo e e ka nnang diheketara tse 771 tse di leng tsa gagwe. Gape o na le tumelelo ya go dirisa diheketara tse 50 tse di ka lengwang kwa magaeng gauifi le Bergville. Ka ngwaga o Langa o jwetse diheketara tse 110 ka mmidi mme o kgonne le go jwala diheketara tse 12 ka dinawa tse di omisiwang.

O fetolela kgwebo ya gagwe ya bolemirui go dikgomo tsa go gamiwa, tse di tlhabetang le dijwalwa go netefatsa tsamaiso ya ditšhelete le go phatlalatsa ditoko tsa gagwe. Langa o dirisa thekenoloji ya tse di kgonang Round-up.

Langa o ntse a tlhwaatlhwaega go amogela mekgwa e mentshwa ya go uma mme ditiragalo tsa gagwe di ntse di tokafala jaaka dingwaga di goroga.

Langa
Mbele

WILLEM MODUKANELE o tshotswe ka 27 Phukwi 1939 mo polaseng kwa kgaolong ya Bultfontein. Ka gore o ne a le ngwana wa modiri wa mo polaseng o goletse mo polaseng. Mmaagwe o ne a le modirela mo legaeng mo polaseng. Le fa ba ne ba se na tšhelete e ntsi, o godile sentle, go na le dijo go lekana ka dinako tsothe. O tsene sekolo sa dipolase se sennye mme a falola Seemo sa 7. O ne a dira mo polaseng mme ka 1963 a simolola go dira kwa Senwes. Ka 1975 a ya go dira kwa BP a le mokgweetsi wa dilori a folosa tisele le peterole mo Bultfontein. Fa a ntse a dira tiro e a lora toro ya bokamoso ya go nna le polase e e leng ya gagwe. O ne a tlhola a botsa dipotso fa a ne a ntse a folosa tisele mo dipolaseng, a ntse a oketsa kitso.

Ka 2006 Willem a reka polase, LA Riviera mo kgaolong ya Theunissen go tsweng Rre PHS Bezuidenhout. O ne a thuswa ke Lefapha la Tlhabololo ya Magae le Ntshwafatso ya Lefatshe e le kgaolo ya lenaneo la LRAD. Bokana ba polase ke diheketara tse 170. Diheketara tse 70 di ka lengwa mme tse 100 ke naga ya mafulo.

Kgwetho e kgolo go Willem e ne e le go bona ditšhelete tsa tokelelo. Willem ke monna yo a dirang thata mme masimo a gagwe a sugilwe sentle e bile magora a teng a bonala a le pila tota. Ka bodebi ba Willem le mosadi wa gagwe ke bangwe ba lekoka la dithutiso la Welkom. Willem ke monna yo a tshwarang dikgole mme o dumela go tswelela go ithuta ka bontsi jaaka a kgona. Gape o tsene dithutiso tse dingwe tsa Grain SA. Willem o ne a le mongwe wa Lenaneo la Recap mo kgaolong ya Foreisetata. Jaanong o na le sedikologi sa go nosetsa se a neng a ntse a lora a se tshotse. Diheketara tse 22 tsa mmidi o o nosetswang tsa nthla tsa gagwe di ntse di mela gona jaanong.

Ka nthla ya gore Grain SA e teng, Willem o kgonne dilo tse dintsi mo bophelong ba gagwe. O amogetse dithutiso le tshegetso go tsweng kwa Grain SA mme le ka thuso ya morulaganyi wa kgaolo, Johan Kriel, yo a ntseng a tlhohleletsa Willem fa go na le mathata a ntse a le teng fa a tlhokega. "Ke yo ke leng ene ka gore ke thusitswe ke Johan ka go nnaya tshegetso le kitso", a re jalo Willem.

**Athikele e kwadilwe ke Jane McPherson,
Molaodi wa Lenaneo la Tlhabololo
la Balemirui la Grain SA. Fa o batla
kitso gape, o ka romela emeile
go jane@grainsa.co.za.**

Willem
Modukanele

Enoch, Gladys le Thoko ba emetse tlhopho go amogela kabelo ya molemirui wa boiphediso wa ngwaga

GLADYS PATHELENI ZONDO o tshotswe kwa Emmaus gaufi le Winterton mo kgaolong ya KwaZulu-Natal ka 17 Tlhakole 1967. O goletse mo Emmaus mme a tsena sekolo sa Emmaus Primary School go fithela Seemo sa 4. Gladys o ntse a le motho yo a itirelang ka go baakanya le go roka diaparo mo setšhabeng.

Gladys o na le diheketara tse 3 tse a ka di dirisang kwa magaeng kwa a nnang teng. Ka dinako tse di fetileng o ne a jwala kgaolo yotlhe go leka go bona mmidi o o lekaneng go nna dijotota tsa ngwaga go ba lelapa la gagwe. Go tsweng a simolola go dirisa mekgwa e mentshwa ya go uma, Gladys o kgonne go jwala kgaolo ya 0,25 ya heketara fela go netefatsa gore a bone tono e le 1 e e tlhokiwang ke ba lelapa la gagwe ka ngwaga. Gladys o fetotse mokgwa wa gagwe wa go uma go wa go se suge mmu le go dirisa dikhemikale tse di bolayang mefero mme go nolofaditse bophelo ba gagwe e bile go naya dijo go feta go ba lelapa ba gagwe. O kgona go dirisa kgaolo ya tshimo e e sa dirisiwe go jwala dinawa le merogo. She is able to use the remainder of the land to grow beans and other vegetables. Jurie Mentz ke morulaganyi wa kgaolo wa gagwe.

*Gladys
Zondo*

MOLEMIRUI WA NGWAGA

ENOCH o goletse kwa magaeng kwa rraagwe a neng a na le kgaolonyana ya lefatshe, a jwala mmidi go iphedisa. Enoch o dirile a le modiri mo polaseng dingwaga tse di ka nnang 30, gagolo ka dinku le dikgomo. Ka 2009, Enoch o ipapisitse le Lekoko la Dithutiso la Donkerhoek fa le simolola mme o ntse a le mongwe wa lona ka boitumelo. O setse a tsene dithutiso tse di farologaneng. Enoch o dirisa bolemirui mo tikologong ya Piet Retief mo kgaolong ya Mpumalanga mme morulaganyi wa gagwe wa kgaolo ke Naas Gouws.

Ngwaga o Enoch o setse a kgonne go jwala mmidi mo diheketareng tse 3. O kgona go jwala tse 6 mme ka ntlha ya bothokwa ba dišhelete o ne a sa kgone go jwala kgaolo yotlhe. Dijwalwa di ikemesitse sentle ka ntlha ya bolaodi ba gagwe mme o lebeletse pele go kgona go roba ditono tse 6 ka heketara.

*Enoch
Khumalo*

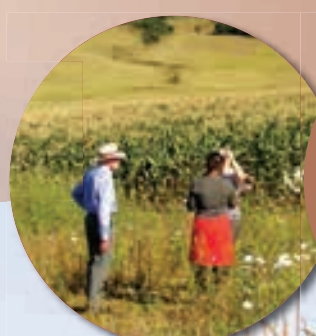

THOKO MATHA MOFOKENG o tshotswe kwa Emmaus gaufi le Winterton mo kgaolong ya KwaZulu-Natal ka 1 Ferikgong 1952 mme o goletse teng mo Emmaus. Thoko o simolotse go tsena sekolo kwa Ngwadi Primary School mme a tswa ka Seemo sa 2. Ka 2005 Thoko o kopane le motlhankedi wa mmuso wa kokeletso yo a neng o mo ruta ka bolemirui mme ka 2009 o kopane le Mshefane (Jurie Mentz, Morulaganyi wa Kgaolo wa SA Grain) yo le ene a mo rutileng dilo tse di leng bothokwa ka ntlha ya bolemirui. Go tsweng nako eo ga a ise a lebelele morago.

Thoko ke mongwe wa Lekoko la Dithutiso la Emmaus mme o tsene dithutiso tsa Go uma Mmidi. Le fa Thoko a dirisa heketara e le 1 fela go jwala mmidi ka diatla, o tlaa rata go oketsa bokana ba tshimo e a e jwalang ka diatla). Go dirisa diatla go jwala go ne go le kgwetho go ene mme jaanong o kgonne go fenywa dikgwetho, ka a itheketsa polantere e e dirisiwang ka diatla le segasetsa se se dirisiwang ka diatla mme o dirisa peo ya mmidi o o kgonang Roundup.

Athikele e kwadilwe ke Jane McPherson, Molaodi wa Lenaneo la Tlhabololo la Balemirui la Grain SA. Fa o batla kitso gape, o ka romela emeile go jane@grainsa.co.za.

*Thoko
Mafokeng*

Disenyi le malwetse mo koronnyeng

Ka setha se le sengwe go ka bonala ditshenekegi tsa mefutafuta mo dime-leng tsa korong, mme ga di tshwane ka mokgwa o di senyang ka teng.

Go laola ditshenekegi

Tshwetso ya go laola disenyi e tshwanetse go tseiwa ka sesenyi sengwe le sengwe ka bosone, mme mokgwa wa go se laola o tlhophiwe go naya kgono ka go se senye tikologo le go se je madi go feta. Go supa sesenyi ka bosone go bothokwa thata go netefatsa gore go dirisiwe sebolai se se tshwanetseng. (Lebelela *field guide: For The Identification of Insects in Wheat*, e e ka bonwang kwa *Small Grain Institute in Bethlehem*).

Ngadule

Go na le mefuta e metlhano ya dingadule tse di fitlhelwang mo koronnyeng mo dikgaolong mo go umiwang korong ka nako ya selemo mo Afrikaborwa. Ke mofuta wa ngadule ya Serasia e e bonalwang gantsi ka ngwaga, mme go na le mefuta e mengwe jaaka e talana, e khibitswana, e thokwa ya ditsebenyana le e rose ya dijalwa, tsothhe tse di bonalwang ka nako le nako.

Ditshenekegi tse dingwe tse di leng disenyi

Ditshenekegi tse di latelang di tseiwa e le disenyi tsa dijalwa tse di sa melang fa gongwe fa di bonalwa mo ditikolong mo pula e nang ka selemo.

- **Lesai le le rokwa la korong** – lesai le ke ditshedinyana tse di borokwa bo bo tseneletseng ka mmele o o ka nnang sediko. Tiro ya go tlhola gore lesai le le teng e tshwanetswe go dirwa motshegare ka le tsena mo mmung ka bosigo. Fa le le teng ka bontsi, matlhare a ka fetoga mmala go nna setha kgotsa rokwa mme go bonala dikgaolo tse ditshetlha kgotsa tse dithokwa mo tsimong. Go nna teng ga lona go bonalwa gantsi fa go na le kgatelelo mo dimeleng tsa korong mme di sa kgone go tsaya le go dirisa dibolayadisenyi tse di dirisiwang. Fa go tlholwa, go ka dirisiwa sakatuku e tshweu e e phepha e e ka alwang mo mmung mme semela se bo se tshikingwa go tlosa lesai mo semeleng. Fa lesai le sa laolwe le ka senye thata.
- **Seetsasebokwanathale** – ke sebokwana sa khukhwane e e leng borokwa bo bo fifalang ka maoto a malele, gantsi e bonala mo mmung e iphitlha mo matlakaleng. Sebokwana sa khukhwane e ke sone se se senyang, se ja peo,

medi le dikutu tsa dimela fa di simolola go mela fela fa di bonala fa godimo ga mmu.

- **Sebokwana** – serurubele sa sebokwana se se setlhana se ka nna dimilimetara tse 20, mme se fofa ka mahube, se ntse se baya mae mo dime-leng. Dibokwana tsa teng di simolola go ja botala bo bo leng mo matlhareng mme fa di gola di dudugela mo matsemeng go ja ditlhaka.
- **Khukhwane e ntsho ya mmidi** – khukhwane e e godileng e ntsho, e ka nna bogolo bo bo ka nnang dimilimetara tse 12 go ya tse 15 ka bolele, mme e kgona go fofa kgakala. Khukhwane ke yona e e senyang thata mme sebokwana sa yona se nna mo matlakaleng a a leng mo mmung. Dikhukwane di tlhola di ja dikutu tsa dimela tse ditlhogang mme go nna palo ya dime-la tse di sa lekaneng palo ka di fokoditswe.
- **Ditlolelamatlhare le megare ya metšhalo mo mmiding** – ditlolelamatlhare tse di nang megare ya metšhalo mo mmiding di ka tswa mo mmiding go ela mo koronnyeng, di ntse di tswetsa megare ya metšhalo mo mmiding. Fa dimela tsa korong e e jwetsweng pele ga nako di tsenelwa ke megare e, di a oma mme matlhare a tsona a a ithatlang a bonala a na le metšhalo e mesesane e metshweu mo boleleng ba ona.

Photo 1: English Grain Aphid.
Photo 2: Tsaya tsothhe (Vrotpooitje).
Photo 3: Rusu ya matlhare kgotsa e thokwa.

GO LAOLA DISENYI LE MALWETSE

Malwetse a korong

Bojenetiki le dikhemikale di dirisiwa go laola malwetse a a fitlhelwang mo koronnyeng. Tsa mothuthuntshwane di dirisiwa go laola ka dikhemikale malwetse mo matlhareng mme gape le a a tswang mo mmung jaaka bunte le smute. Kgono e e tswelletseng e setse e bonwe ka tlhabololo ya mefuta e e kgonang rusu ya dikutu, e setlha le ya matlhare.

Go kgona go bona kgono ka go dirisa tsa mothuthuntshwane go laola malwetse, dintlha tse di latelang di tshwanetse go elwa tlhoko:

Bolwetse bo tshwanetse go supiwa e le bone. Go kgona tiro e, ikopantshe le *Small Grain Centre* kwa Bethlehem, tswetswe.

- Go atlanegisiwa gore bolwetse bo supiwe mo tshimong pele go dirisiwa lenaneo la go gasetsa.
- Go kgona go tlhophisa more wa mothuthuntshwane o o tshwanetseng bolwetse le se se tlišetsang bolwetse di tshwanetse go supiwa ka go tlhōmamisa.
- Kgono ya mere ya mothuthuntshwane e a farologana mme more wa mothuthuntshwane o o laotsweng o o kgonang bolwetse bo bo supilweng o tshwanetse go tlhophiwa.
- Kgono ya mofuta wa diwalwa tse di jwadi lweng go fenywa bolwetse e tshwanetse go tlhokomelwa. Gantsi, mo mefuteng e e kgonang malwetse go ka se tlhokogwe go dirisa mere ya mothuthuntshwane, mme tota fela fa bolwetse bo fetogile ka go itlhabolola go nna thata.
- Nako e go gasiwa ng e botlhokwa thata.
- Go gasa dikhemikale morago ga dimela di setse di thunya ga go a siama ka go senya madi fela, ka gore tshenyego e ntsi e setse e dirilwe.

- Mere ya mothuthuntshwane e mengwe e tlhoka gore go fete nako e e rileng pele diwalwa di kgonwa go robiwa kgotsa di kgonwa go dirisiwa e le dijo.
- Dirisa metsi ka go lekana go netefatsa gore dimela di gaselwe more ka go lekana gore matlhare a nne metsi sentle.
- Tatlhego e ka fokotsa fa go tlhophiwa mefuta e e kgonang malwetse ka boyona.

Tsaya tsothe (Vrotpooitjie)

Bolwetse bo bo tlišetswa ke mogare wa mothuthuntshwane o o itseweng e le Ggt. Bolwetse bo, bo bonalwa gantsi mo ditikologong tsa dikgaolo tsa Foreisetatabothaba le KwaZulu-Natal mo go nosetswang teng mme bo ka fokotsa bokana ba kumo ka bokana bo bo ka nnang 72% fa bo sa laolwe kwa tshimologong. Dintlha tse di farologaneng di fitlhetswe di oketsa Tsaya tsothe jaaka mmu o o motlhaba, mmu o o alekale, mmu o o se nang kotlo le o o sa eledise metsi sentle, tokelelo ya palo ya peo go feta tshwanelo, mebu e e nang dingwe tsa organiki go feta, mme gape le go tlhoka Manganese le Naiterojene.

Go bola bogodimo

Go bola bogodimo go bonala fa matlase a dikutu a tsenelelwa ke methuthuntshwane e mentsi ya mofuta wa Fusariumo. Sesupo sa bolwetse ka tlwaelo bo bonala ka nako ya go supa dihunya kgotsa fa pula e tswelela go na thata mme go le metsi nako e telele e e gatelelang dimela, fa semela sotlhe kgotsa dikgaolo tse dingwe tsa teng di swa ka bonako. Bolwetse bo bonala gantsi mo masinong a

a sa nosetswang tota mo dikgaolong tsa Bogare le Bophirima ba Foreisetata.

Rusu e setlha kgotsa e e metšhala

Palamela e, e ka mela fela mo semeleng se se phelang. Mogare wa teng o ka lwadisa korong, bali, tritikale, raie le mefuta e mengwe ya majang. Sesupo sa rusu e e metšhala ka tlwaelo ke dikuruganyana tse ditshetlha kgotsa tse dibonamune tse di bonalang di le metšhale mo matlhareng.

Rusu ya matlhare kgotsa e thokwa

Rusu ya matlhare e tsenelela mo dimeleng tse di sa le nnye tota le mefutafuta ya majang. Go tlhokiwa thempereitšha gare ga 15°C le 22°C le metsi go tlhotlheletsa bolwetse bo go simolola le go tswelela.

Go na le megare e mengwe e e leng teng e e tlišetsang malwetse a a farologaneng mo koronnyeng, jaaka rusu ya kutu, Forasiamo mo tlhogong, maranthotho a glume, bunte ya karana-la, maswe a a foforegang, maswe a a nkgang, megare ya metšhalo mo mmiding e e feteletswang ke ditlolelamathare tse di nang megare mo teng ga tsone mme di feteletsa bolwetse fa di ja semela, mme gape le mouta. Malwetse otlha a, a tlhokiwa go lwantshwa ka dikhemikale tse di tshwanetseng ka nako ya go mela ya dimela e e rileng le fa maemo a thempereitšha le bokana ba metsi bo le mo maemong a a rileng.

**Athikele e tserwe mo
Wheat Production manual.**

Photo 4: Rusu e tshetlha kgotsa e e metšhala.
Photo 5: Aphid.
Photo 6: Aphid.
Photo 7: Rusu ya matlhare kgotsa e thokwa.

A GO KGONA GO BOTLHOKWA?

Ke goreng go gatelelwa go kgona? Fela fa tiro e direga. Nnyaa. Balemirui ba gatelelwa ke tlothlwa ya tsotlhe mme mokgwa wa go kgona go thibela maemo a, a a oketswang go tswelala ga go gola ga tlothlwa ya ditokelo le tuelo ya badiri ya tlase, ke go oketsa go kgona.

Pele go ne go tsaya motho a le mongwe ka nako e e rileng e le ura ka go dirisa didirisiwa tse di rileng go fetsa tiro e e rileng. Morago ga go fetola mokgwa o tiro e dirwang ka teng kgotsa le go fetola motho yo a e dirang ka go mo naya thutiso kgotsa le go fetola metswedi, go ka tsaya metsotso e e ka nnang go fetsa yona tiro eo. Go tsamaelana le go oketsa kgono kgotsa go oketsa go dira. Go kgona go mabapi le bokana bo o bo amogelang go tsweng se se dirwang fa go bapisiwa le bokana bo bo lokelang go e dira. Fa o oketsa bokana bo o bo lokelang, o oketsa go kgona ga gago.

Nka dira eng go oketsa go kgona? Go kgona go dira tiro e e rileng go dirisiwa batho mme ba dirisa metswedi, jalo TIRO = BATHO x METSWEDI. Jalo, go na le dintlha tse tharo tse di tshwanetseng go nagangwa. Le gale, gantsi ga go kgonege go fetola dintlha tse tharo ka nako e le nngwe fa o simolola go fetola. Fa gongwe ka go fetola ntlha e le nngwe kgotsa dintlha tse pedi o ka oketsa go kgona, mme jalo le go dira.

Gantlha ga tsotlhe, a re lebelele tiro. Botsa dipoptso ka tiro – “Ke goreng tiro e e dirwa?”, “Go botlhokwa ka nnete gore tiro yona e e direge”, “Go rakanwa le mathata afe fa tiro e e dirwa?” Go tlhola go nna mokgwa o mongwe go kgona tiro. Akanya ka tiro sentle mme go botlhokwa go buisana le badiri ba gago go utlwela se bona ba ka se akanyang go kgona tiro ka mokgwa o o bonolo. Ba ka go makatsa – ba ka kgona go go naya dikakanyo tse di leng pila tota.

Ga bobedi, lebelela tiriso ya batho ya gago. Go nna mo maemong a go kgona motho o tshwanetseng go laolwa mme a nne le kgono. GO DIRA = KGONO x GO LAOLWA.

Kgono e tshegetswa ke neo ya motho, dithutiso le metswedi e e leng teng. A badiri ba gago ba na le kgono, botswerere le kitso go dira tiro mme ba rutilwe ka tshwanelo? KGONO = NEO x DITHUTISO x METSWEDI.

Gape solofela gore badiri ba gago ba dire tiro gantlha e fele, go se senye nako (nako ke madi), go tlhokomela didirisiwa, metšhene, didirisiwa, mme tota le go sa senye metswedi le ditokelo.

Go laolwa go tlhohleletsa ke boitshwaro ba motho (go ka nna pila kgotsa go ka nna bokoa) le tlamego. GO LAOLWA = BOITSHWARO x TLAMEGO.

Ka bokhutswane – tlhokomela go laolwa ga badiri ba gago ka go ba itsese gore go tlhokiwa go dirwa eng, ba neye lebaka go itshupa, ba itsese ka tswelolepele e ba e kgonang, ba tshegetse fa go tlhokegwa mme ba duele ka tshwanno go se ba se dirileng. Go tswelletsa go laolwa, buisana gape le gape le badiri ba gago, ba tshware sentle mme dirisa thupiso.

Motho yo a gamang kgomo la ntlha o tlaa nna le mathata le fa a laolwa sentle – o rata dikgomo mme o batla go e gama. Ga a a rutiwa mme tota e bile ga a a nna le metswedi e e lekaneng – lefelo le le pila la go gamela kgomo teng, kgamelo e e tshwanetseng le didirisiwa tse dingwe tse di leng botlhokwa go kgona go gama kgomo. Fela morago ga go rutiwa ka go tsena thutiso le go amogela metswedi e e tlhokegwa motho yoo o tlaa kgona go gama kgomo. Go fetola, motho yo a tseneng dithutiso e bile a na le metswedi yotlhe e a e tlhokang a ka felela a se na go kgona (tsaya nako e telele go gama) fa a gama dikgomo fa ene a sa rate go dira ditiro tsa go rua dikgomo. Ga a na go laolwa.

La boraro, akanya metswedi ya gago e e ka nnang dirisiwa, didirisiwa, metšhen, mafelo a tiro,

jalo le jalo. Go botlhokwa gore tiro e dirwe ka go dirisa didirisiwa tse di rileng tse di tshwanetseng tiro eo. Gape, metswedi yotlhe e nne mo maemong a a siameng ka dintlha tsa go baakangwa le go tlhokomelwa go kgona go dira tiro ka tshwanelo le ka nako e e rileng. A o kile wa leka go tlosa leotwana la koloi o se na tomokeraga/ jeke le sepanere sa maotwana? Go tlaa nna go kgona gofe go tlosa ditena tse di leng 1 000 go tloga fa di leng teng go di isa kwa di tlhokegwa teng gauifi le fa di leng teng – go di thota ka diatla kgotsa go dirisa kiriba?

Akanya go oketsa kumo ka go itlwaetsa metswedi e e leng teng kgotsa ka go oketsa sengwe se sentshwa. Gakologelwa “*Molemirusi o loga leano*”. Dimakasine tsa bolemirusi (Landbou Weekblad, Farmers Weekly, le tse dingwe) di tletse dikakanyo tsa go dirisiwa go itlwaetsa didirisiwa kgotsa didirisiwa kgotsa go oketsa tse dintshwa. Kwa NAMPO o tla filthela dikakanyo tse di leng pila tota.

Go felelets, go oketsa go kgona (go dira) go na le tlhohleletso e e pila mo DIPOE-LONG mo go tlaa nnang mosola go mothapi le bathapiwa. Ka go oketsa go kgona o ka kgona go fokotsa palo ya badiri go dira tiro, go ka tsaya nako e khutswane mme go ka dirisiwa metswedi e e seng ntsi, tsotlhe tse di tlaa go bolokelang madi a ditshenyego.

Mong wa kgwebo ya bolemirusi o tshwanetse, go kgona go tswelala ka tsa ditšhelete, go tlhola a akanya ditiro le ditiragalo tse di diregang e le kgaolo ya kgwebo go oketsa go kgona le go oketsa go dira.

Sengwe gape sa go dirwa: Ke go gwetlha go nna molemirui! 🍀

Athikele e kwadilwe ke Marius Greyling, mokwadi wa Pula Imvula. Fa o batla kitso gape o ka romela emeile go mariusg@mcgacc.co.za.

Itse maemo a kgono ya metsi go tsenelela mo mmung mo koronnyeng ya gago e e nosetswang

Go kgona go uma korong mo nosetsong go tlhoka dintlha tse di farologaneng tse di tshwanetsweng go tlhokomelwa tse dintsi tota le boleng ba metsi, (bo bo lebeleletsweng mo athikeleng mo kgatisong e e fetileng ya Pula Imvula), mofuta wa mmu, mekgwa e e tseneletsweng ya go suga mmu, tiriso ya metsi ka dinako tse di rileng, mofuta ya korong e e dirisiwang le bokana ba palo ya dimela ka heketara, tiriso ya monontsha, mme gape le tiriso ya lenaneo la go laola disenyi le mefero.

Ntlha e nngwe e e tshwanetsweng go lebelelwa fa go laolwa go jwalwa ga korong e e nosetswang ke maemo a kgono ya metsi go tsenelela mo mmung.

Maemo a kgono ya metsi go tsenelela mo mmung

Maemo a kgono ya metsi go tsenelela mo mmung kgotsa bonako bo metsi a kgonang go tsenelela mo mofuteng wa mmu go tlaa tlhomamisa bokana ba metsi a a ka dirisiwang go nosetsa ka nako e le nngwe. Go bothokwa go se fete bokana bo metsi a kgonang go tsenelela mo mmung mo medi ya dimela tsa korong e leng teng. Fa go ka diragala go ka dira gore metsi a simolole go kgobokana go simolola go elela, ga se se leng sediriso se se leng bothokwa e bile se se turang, go tsema mo tikologong le mo dinokeng.

Metsi go feta mo mmung go tlaa tlisa go dutla ga monontsha o o loketsweng, tota naiterajene, le dime-nerala tse dingwe go tswela mo mmung go ya kwa melapong kgotsa dinoka tse di leng gaufi le tshimo. Go ka tlisa tshenyego e kgolo ka ntlha ya maswe le thogo ya bolele le dimela tse dingwe go feta.

Popego ya mmu e tlaa laola bokana ba kgono ya metsi go tsenelela mme gape le kitlanyo ya mmu, bokana ba disalela, tlhomamo ya mmugodimo, bokana ba disalela tsa kgale le bokana ba go mela ga dimela tse di leng teng go tshwaraganya mmugodimo.

Maemo a tsenelelo a a supiwang ke popego ya mofuta e e farologaneng ya mebu

Nngwe ya dintlha tsa go thokomelwa ke molemirui

Lenaneo 1: Maemo a tsenelelo a a supiwang ke popego ya mofuta e e farologaneng ya mebu.

Popego ya mmu	Maemo a tsenelelo ka mm/h
Mothaba	13
Mokata ka mothaba	12
Mothaba ka mokata	10
Mothaba ka seloko le mokata o o bothofo	7
Mothaba ka seloko le mokata	5
Seloko ka mokata	5
Seloko se se bothofo	4
Seloko se se bogare	3

yo a nosetsang dijwalwa ke go kgona go itse dintlha tsothe tsa meamo a mebu le popego ya yona mo masimong a gagwe a a nosetswang. Kitso e, tota le go tlhola a tsaya diteko tsa mmu le go epa mesima go tlhola popego ya mebu go bothokwa go kgona go tlhologany dillaga tsa mebu, maemo a bokana ba motlhaba le seloko le go tlhomamisa gore go na le lllaga e mo mmu o kitlanyeng e e tla thibelang metsi go tswela mo popegong ya mmu. Dillaga tse mmu o kitlanyeng teng di tla thotholetsatsa bokana ba boteng bo medi di dimela e tla kgonang go tsenelela mo mmung e bile le bokana ba go mela ga medi le kgono ya yona go tsaya monontsha o o loketsweng.

Maemo a go kgona ga metsi go tsenelela mo mmung a tlaa fetola gape ka ntlha ya gore go nosetswa ka go eledisa metsi, go gasetsa metsi ka digasetsa, go gasetsa ka bonnye, go nosetsa ka go rothisa kgotsa ka go dirisa sedikologo se se gasetsang metsi.

Go bothokwa go seta sedikologo se se gasetsang metsi sa gago ka dinosele tse di ntshang marothodi a a lekaneng a a sa kgonweng go fokiwa ke phefo kgotsa go mowafala fa go le bollo mme tota le gore a se nne a magolo go feta ka gore a ka kilanye mmugodimo. Morekisi wa didiriswa tsa gago tse di nosetsang a ka go bontsha mofutafuta e e leng teng.

Mameo a kgono ya metsi go tsenelela mo mebung ya mofutafuta ka dimilimetara ka hawara (mm/h) e e leng teng a fiwa mo **Lenaneo 1**. Mongwe a ka kgona go tlhomamisa gore sedikologo se se gasetsang kgotsa go nosetsa jaaka go tiwaetswe go nne kana kang go kgona go setela didiriswa tsa gago tse di dirisiwang go nosetsa. Go tswela go lebelela go tlaa tlhomamisa gore mmu wa gago, ka dimela tsa korong tse di jwetsweng di leng teng le maemo a tsona jaaka di mela, o tlaa kgona go tsaya metsi a a dirisiwang. Fa go dirisiwa teko mme go bonala metsi a a elelang metsi a a dirisiwang a tshwanetse go fokotsa ka go lekana.

Bokana ba metsi a a dirisiwang bo tla oketswa ka dinako tse dimela di golang ka teng go lekantsa go tlhoka ga metsi ga dimela tsa korong tota ka nako pele ga go supa dithunya le diako.

Bokana ba metsi pele ga go jwala

Ntlha e e leng bothokwa fa go jwalwa korong go e nosetsa ke go nosetsa mmu o go tlaa jwalwang mo teng sentle pele ga nako ya go jwala gore peo e jwalwe mo mmung o o leng mo maemong a nnete ka popego mo tshimong. Maemo a nnete ka popego mo tshimong a thalosa ka go re go nne metsi a a leng 50% le mowa o o leng 50% gare ga dikarolwana tsa mmu. Ke maemo a bokana ba metsi mo mmung fa go se na go elela ga metsi, mo go ka tlosang dikotlo tsa naiterajene le diminerale, go tsweng mo mmung.

Mo koronnyeng e e jwetsweng ka mariga le ka bollo bo bo bonalawang ka dikgwedi tsa Ngwanatsele le Sedimonthole maemo a go mela ga korong go bonako thata mme bokana ba go gasetsa metsi

ga go lekane le go mowafala ga metsi mo dijwalong. Molemirui o tshwanetse go netefatsa gore bokana ba metsi a a leng teng a nne bontsi bo bo tlhokiwang ke dimela jaaka di tswela go mela ka bonako jalo.

Metsi a a tlohang a le teng

Go bothokwa go lekalekantsha bokana ba metsi a a dirisiwang le kgono ya mmu ya go monyela metsi a a tlhokiwang. Bokana ba metsi a a leng teng go dirisiwa ke dimela bo tlhomamisiwa ke boteng ba medi ya dimela bo bo leng disentimetara tse 60 ka tlwaelo mo mmung o o leng metsi o o tshwanetseng go dirisiwa go jwala korong ka bontsi ba medi mo disentimetareng tse 30 tsa fa godimo. Bokana ba metsi a a tlohang a le teng mo mmung bo tshwanetse go tlhokomelwa go tswela fa dimela di ntse di mela. Bokana ka dimilemetara tsa metsi ka sentimetara mo mofuteng e e farologaneng ya mebu e kgonwa go bonwa mo **Lenaneo 2**. Bo ka dirisiwa go lekalekantsha bokana ba metsi a a tlhokiwang go tlietsa mmu mo maemong a a tlhokiwang pele ga go jwala.

Lenaneo 2: Bokana ba metsi a a tlohang a le teng mo mebung e mengwe.

Popego ya mmu	Dimilemetara ka sentimetara
Mothaba	0,38
Mokata ka mothaba	0,55
Mothaba ka mokata	0,65
Mothaba ka seloko le mokata o o bothofo	0,74
Mothaba ka seloko le mokata	0,71
Seloko ka mokata	0,65
Seloko se se bothofo	0,57
Seloko se se bogare	0,41

Jaaka go supywa mo lenaneong go oketsega ga seloko mo mmung go dira gore mmu o tshware metsi ka nako e telele go nna metsi a a tlohang a le teng.

Tigelo

Molemirui o tshwanetse go itse bokana ba kgono ya metsi go tsenelela mo mmung ya mebu mo masimong a korong e e nosetswang a gagwe go kgona go laola bokana ba tiriso ya metsi bo bo tla setiwang ka nako yothle e dimela tsa korong di melang ka teng.

Athikele e kwadilwe ke molemirui yo a rotseng tiro.

Tlhokomela sediriswa sa go jwala sa gago go bona kgono ya teng ka botlalo

Ke mogopolo o o siameng go ipaakanyela setlha sa go jwala pele ga nako. Sedi-riswa sa go jwala, polantere, ka nnete ke sediriswa se se leng bothokwa go feta mo polaseng. Se tlhomamisa kgono ya kumo ya gago go simolola ka letsatsi la ntlha mme fa go na le diphoso ka nako e, go raya gore o boele morago go jwala gape ka go tura go feta kgotsa o ka bona mathata a go imelwa ke diphoso jaaka o tswelela go filtha nako ya go roba.

Tshimo e e jwetsweng ka go se lekalekane ka palo ya dimela, fa e le mmidi kgotsa disonobolomo, e ka se kgone go naya kumo ka botlalo jaaka fa e ka bo e jwetswe dimela tse di e lekanetseng ka palo e bile di phatlaetse ka go katogana go tshwana. Phetogo ya bokana ba kumo e ka nna gare ga ½ ya tono go fitlha ditono tse 2. Setlha sona sena re amogetse melaetsa ya gore balemirui ba bantsi ba bone phetogo ya bokana ba kumo e e ka nnang ditono tse 4 ka heketara go ya tse 6 ka heketara mo masimong a mmidi a a amogetseng pula le monontsha ka go tshwana mme baitsemebu ba re ke selo se le sengwe fela se se ka tiisetsang phetolo e kana – bokana ba palo ya dimela e e farologanang.

O kgona go netefatsa jang gore maemo a dimela a nne pila?

Go bothokwa go tlhokomela ka go tseenelela diilo tse dinnye pele ga tshimologo ya nako ya go jwala ka go lebelela polantere e nngwe le e nngwe pele ga nako gore di siame go kgona go dirisiwa fa nako ya go jwala e goroga.

Tlhokomelo ya polantere ka bophara

Dibering

Ka gore dibering di bonala di dira sentle le gore di kgonisa tikologo sentle, balemirui gantsi ba dira phoso ya go tswelela go simolola go jwala mme nnete e le gore ke lona lebaka le, le le dirang gore go se kgonwe go tswelwa go jwala ka nako ya go jwala. Go fetola dibering mo tshimong ke tiragalo e e kgoreletsang go feta mme dira tiro e pele di jegwa e bile di bofega. Go bothokwa go tlosa dibering tsa maotwana a koltere (kotere) tsoitlhe pele ga go simolola go jwala. Lokela tse dintshwa mo go bonalwang gore di jegilwe kgotsa mo di sa dikolose sentle. Fa o ntse o dira tiro e o tshwanetse tlhola le dibipo tse di sireletsang dibering ka go thibela

TLHOKMELO

Leotwana le a tlosiwa go lokela bereng ya leotwana e e jegilweng.

lerole tota le dimomagantso fa di kopanang teng go netefatsa gore di thibela lerole gagotlhe. Ke ntlha e e tlisetsang go jega le go bofega ga dibering gantsi.

Dibering di a tura mme ke yona ntlha e, e e dirang gore balemirui ba nne ba leka go di dirisa go feta e bile go nne gore o boloka sente mme kwa mafefelong o duela diranta ka gore tlhothwa e ntse e oketsega go feta fa polantere e ema mo tshimong fa nako ya go jwala e ntse e tswelela e bile e siame – se lebele tlhothwa e e kwa godimo ya go sianela kwa toropong go reka bering e le nngwe fela.

Didiseke tsa dikoltere tsa peo le monontsha

Tlhokomela gore modiko wa didiseke tsa dikoltere tsa peo le monontsha ga o a jegwa, ke go re gore ga di a jegwa go nna nnyane go feta gore di tlise mathata a go se kgone go lokela peo le monontsha boteng bo bo tlhokiwang.

Diketane

Tsena di tshwanetse go tlhokomelwa sentle gore di nne pila. Go pila go tlwaela go tlosa diketane tsothe ka nako e polantere e sa dirisiwe ka mafefelo a setlha sa go jwala se sengwe le se sengwe. Di tshwanetse go beiwa mo lefelong mo go omileng teng gore di se ruse mme fela pele ga go di busetsa go dirisiwa di tshasiwa oli kgotsa di ka lokelwa mo oling ya kgale matsatsi a a rileng.

Didikologi

Netefatsa gore didikologi tsothe mo polantere ng di kgone go dikologa sentle ka go se tshwarege. Tlhokomela gore go se nne meno a a jegilweng ka gore go ka dira gore ketane e nne e tlole mme e we e bile go nne le peo e e sa jwalwang ka go lekalekana go bonale mabala mo tshimong.

Makapa a monontsha

Ke tiragalo e e siameng go tlosa makapa othe morago ga go jwala, go a tlhatswa sentle le go a baya ka mo teng ga setoro kgotsa phaposi ka gore monontsha ke selo se se leng bogale se se jang thata. Makapa a ditshipi a tlaa rusa ka bonako. Ka tshimologo ya setlha se sentshwa makapa a phephafadiwe mme netefatsa gore dibokodikologi le didikologi tse dingwe di sa dira sentle pele makapa a busetswa mo polantere ng. Go mosola go penta makapa a monontsha ka go thibela go jegwa le go rusa.

Makapa a peo

Lebelela gore diphaepe tse di eledisang peo di sa senyega kgotsa di sa thibege gore go elela ga peo go wela mo mmung diragale sentle. Netefatsa gore diporeng mo polantere ng di nne teng mme lebelela gore go gagamala ga tsona go siame go kgonisa kgatelelofatshe ga polantere.

Dintlhana tsa go tshasa kerisi

Tlhola dintlhana tsa go tshasa kerisi tsothe pele ga nako ya go jwala mme tota le go tswelela fa go ntse go jwalwa go kgonisa tsothe tse di dikologang go tsamaya sentle.

Mefuta ya dipolantere

Go na le mefuta e meraro ya dipolantere tse di dirisiwang ka tlwaelo, e bong dipolantara tsa dipolata, tsa menwana le tsa lolea.

Dipolantere tsa dipolata

Bokana ka popego ba peo e o e rekang bo bo-tlhokwa thata ka dipolantere tsa dipolata ka gore bokana ba peo bo tshwanele bokana ba diphatha mo dipolateng tse di dirisiwang. Palo ya diphatha mo dipolateng e tlaa tlhomamisa bokana ba palo

ya dimela mme go se lebalwe. Tlhola bolatsi bo bongwe le bo bongwe gore bo sa jegwe thata ka go tlaa fetola boteng bo polantere e tlaa kgona go lokela peo mo mmung.

Dipolantere tsa menwana

- Tlhola gore tse di dirang tsothe jaaka menwana, diporeng, mapanta le dimmuru tse di setelang kgagamato di nne pila go kgona go dira.
- Tlhola gore diphaepe le dikoltere tsothe di nne pila ka go se phanyege kgotsa go senyega.
- Go baakanya mo go senyegileng teng kgotsa go lokela tse dintshwa go oketsa kgono ya polantere thata.

Dipolantere tsa lolea

- Tlhola diphaepe. Go dutla kgotsa go phanyega ga tsona go fokotsa kgono ya go gogela.
- Go fetola ga lolea go tshwanetse go dirwe jaaka bokana ba popego ya peo bo laolang. Fa peo e le nnye mme go gogela go le kwa godimo (maatla) peo tse 2 - 3 di ka gogelwa ka gangwe kwa ntle ga e le 1 fela jaaka go tlhokiwa mme go tlaa dira gore 'mangwete' a peo a lokelwe mo mmung. Fa kgogelo e le kwa tlase (botlhofo) kgotsa fa diphaepe tsa go gogela di dutla, go tlaa nna mo go fositsweng teng ka gore peo ga e gogelwe mo dipolateng ka go tshwana.
- Tlhola mapanta tota a a dirisiwang mo feneng e e gogelang mowa. A tshwanetse go gagamala ka tshwanelo mme a sa phanyege. Fa a supa gore a jegilwe kgotsa a a senyega a tshwanetswe go fetolwa ka e le karolo e e leng bothokwa thata e e gogang mowa go dira lolea.
- Tlhola gore polata ya ntlha ka fa tlase ga polata ya peo ga e a jegwa ka go se lekalekane mme go tlhokiwa go lokelwa e ntshwa. Fa e jegilwe polata ya peo e ka se kgone go bapa sentle le yona mme mowa o tla latlhegwa e bile lolea le ka se nne teng.

Go dira tiro e e siameng fa go jwalwa go tlhoka tlhokomelo, paakanyo, le togamaano ya molemirui le modirisi wa polantere. Fa peo e le nngwe fela mo go tse di le lesomepedi e sa simolole go tlhoga, go raya gore ke tatlhego e e ka nnang kgaolo ya tono e le 0,5 mme lebelo go feta, diketane le didikolodi tse di jegilweng, kgotsa dilekalekantsho tsa peo tse di sa tlhokome-lweng go ka tlisa diposo ka go katogana ga dimela. Go supiwane sentle gore go bothokwa go feta go tlhokomela le go baakanya polantere ya gago pele ga nako fa o batla go bona kumo e e kwa godimo ka mafefelo a setlha se.

Athikele e kwadilwe ke Jenny Mathews, mokwadi wa Pula Imvula. Fa o tlhoka kitso gape, o ka romela emele go jenjonmat@gmail.com.

GRAIN SA: BLOEMFONTEIN

Suite 3, Private Bag X11, Brandhof, 9324
7 Collins Street, Arboretum
Bloemfontein
▶ 08600 47246 ◀
▶ Fax: 051 430 7574 ◀ www.grainsa.co.za

MOETELEDIPELE WA BARULAGANYI

Jane McPherson
▶ 082 854 7171 ◀ jane@grainsa.co.za

**MORULAGANYI WA
PHATLALATSO**

Liana Stroebel
▶ 084 264 1422 ◀ liana@grainsa.co.za

KAKANYETSO, THULAGANYO LE KGATISO

Infoworks
▶ 018 468 2716 ◀ www.infoworks.biz

**PULA/IMVULA E TENG KA
DIPUO TSE DI LATELANG:**

Setswana,
Seaforekanse, Seesemane, Sesotho,
Sesotho sa Leboa, Sezulu le Sethosa.

**Lenaneo la Tlhabololo ya Balemirui
ya Batlhaka ya Afrikaborwa**

MOKOPANYI WA TLHABOLOLO

Danie van den Berg
Foreisetata (Mbombela)
▶ 071 675 5497 ◀ danie@grainsa.co.za

Johan Kriel
Foreisetata (Ladybrand)
▶ 079 497 4294 ◀ johank@grainsa.co.za
▶ Kantoro: 051 924 1099 ◀ Dimakatso Nyambose

Jerry Mithombothi
Mpumalanga (Mbombela)
▶ 084 604 0549 ◀ jerry@grainsa.co.za
▶ Kantoro: 013 755 4575 ◀ Nonhlanhla Sithole

Naas Gouws
Mpumalanga (Belfast)
▶ 072 736 7219 ◀ naas@grainsa.co.za

Jurie Mentz
KwaZulu-Natal (Vryheid)
▶ 082 354 5749 ◀ jurie@grainsa.co.za
▶ Kantoro: 034 980 1455 ◀ Sydwell Nkosi

Ian Househam
Kapabothaba (Kokstad)
▶ 078 791 1004 ◀ ian@grainsa.co.za
▶ Kantoro: 039 727 5749 ◀ Luthando Diko

Lawrence Luthango
Kapabothaba (Mithatha)
▶ 076 674 0915 ◀ lawrence@grainsa.co.za
▶ Kantoro: 047 531 0619 ◀ Cwayita Mpoty

Liana Stroebel
Kapabophirima (Paarl)
▶ 084 264 1422 ◀ liana@grainsa.co.za
▶ Kantoro: 012 816 8057 ◀ Melercia Kotze

Du Toit van der Westhuizen
North West (Lichtenburg)
▶ 082 877 6749 ◀ dutoit@grainsa.co.za
▶ Kantoro: 012 816 8038 ◀ Lebo Mogatlanyane

Vusi Ngesi
Eastern Cape (Maclear)
▶ 079 034 4843 ◀ vusi@grainsa.co.za
▶ Kantoro: 012 816 8070 ◀ Sally Constable

Leeto la rona go wena yo a leng moitekanedi ka maikutlo

Leeto la rona go wena yo montshwa yo a leng moitekanedi ka maikutlo, le simolola ka go lebelela gore o itshwara jang fa go na le kgotlhang mo bophelong ba gago mme le thothleletso e e nang go wena – kwa gae le kwa tironng ka bobedi.

Fa go bapiwa le kgotlhang ka go ganetsa go ka tswela go tlosa mathata mo dikgaolong tsotlhe tsa bophelo ba gago. Mokgwa o o bapang le kgotlhang, go bitswa mokgwa wa go laola kgotlhang wa gago.

**Ka tlwaelo re bapa le
kgotlhang ka mekgwa e e latelang:**

- Boipusetsomorago go fema kgotlhang, (ga go na pelo, ga go na latlhego).
- Go gatelela ba bangwe go dira ka mokgwa rona re batlang, ka go tshosa kgotsa ka go dirisa thata. (Yo a dirisang thata o a fenya mme yo mongwe o a lathega).
- Ka go bipela dilo le go dumela le ba bangwe (tota le fa re sa dumele) go tswela kutlwano ka dinako tsotlhe. (Yo a lekang go bipela dilo o a lathega mme yo mongwe o a fenya).
- Leka go bona tumelano e e tlaa tshwanelang botlhe ba ba leng mo kgotlhangong. (Ke jaaka go twe “o lathegelwa ke tse dingwe mme o boelelwa ke tse dingwe”).
- Therisanyo e e tlisang tumelano e e emetseng netefatso ya gore botlhe ba tlaa tswela go utlwana le go fokotsa neelo ka fa le ka fa. Mae-mo a ke ona a a tlhokiwang. (Maemo a gore botlhe ba a fenya).

Kgotlhang jaaka dilo tse dingwe tse dintsi mo bophelong e tshwanetse go laolwa go nna sengwe se se agang. Gakologelwa mafoko a a reng: “Kgotlhang e ntse jaaka mollo, o ka go thuthufatsa e bile o ka go apeela dijo, mme fa o sa laolwe o ka fisa ntlo ya gago.” (Nortjé, 1994).

Athikele e kwadilwe ke Petra Nel wa PROCARE. Fa o batla kitso gape, o ka romela emele go petra@procare.co.za kgotsa o ka mo leletsa mogala kwa PROCARE ka 0861 7762273 kgotsa 021 873 0532.

Ba bangwe mo go rona ba siame fa ba batla go bua se ba se rayang mme ba thaloganya sentle se ba bangwe ba se buang mme jaaka nna ke bona bontsi ba rona ba na le mathata go feteletsa kutlwano. Mme ke sona se go utlwana e leng sona. Go utlwana ke tiragalo ya go tlosa kitso go tsweng fa gongwe mme go e isa go gongwe.

Maikutlo a rona, jaaka re bua, dikakanyo le megopolo di supywa ke mafoko a re a dirisang fa re bua mme tota gantsi se re se buang se buiwa jaaka re dirisa mmele wa rona fa re bua, e seng mafoko fela.

Jalo go bothokwa go ela tlhoko go puo ya mmele jaaka sefatlhego se dirisiwang, segalo sa lentswe, tiriso ya diatla, tebelelo ka matlho mme tota le boitshwaro. **Ga go bothokwa fela go utlwelela gore ke ENG se se buiwang, mme gape le gore go buiwa JANG.** Ipotse gore tirisommele ya go bua e tsamaelana le se se buiwang. Ka dinako tsotlhe go tshwanetswe go tlhokomelwa dipharologanyo ka ntlha ya ngwao, ka gore go ka tswela go se utlwane ka ntlha ya mafoko le tirisommele fa go buiwa.

Kgotlhang e ka bonwa e le dikgang kgotsa diopharologanyo tse di nnang teng ka ntlha ya go dirisa mafoko le dikano. Go na le dintlha tse dintsi tse di re tiisetang kgotlhang mo maphelong a rona, jaaka pharologano ya kwa re tswang teng, ditumelo le maemo, go lapa le kgatelelo, mathata a bonna le tirisompe ya maatla, go supa tse dingwe fela.

Mongwe o kile a re: “Kgono ya gago ya go bapa le kgotlhang go tlaa tlhomamisa gore go tokafatsa kgotsa go laola bophelo ba gago.”

Pula Imvula's Quote of the Month

“Challenges are what makes life interesting and overcoming them is what makes life meaningful.”

~ Joshua J. Marine

THIS PUBLICATION IS
MADE POSSIBLE BY THE
CONTRIBUTION OF
THE MAIZE TRUST